

VARGA F. JÁNOS

A Magyar Radikális Párt és az 1947-es választások

A Radikális Párt az 1945-ös választásokon nem kapott annyi szavazatot, amennyi elegendő lett volna a párt parlamenti képviselőjéhez. Igaz, a párt csak a választás előtt pár héttel alakulhatott meg legálisan, s kezdhette a szervező munkát. Idő, ember, pénz és propagandaeszközök hiányában eleve csak Budapesten indult és ott is minimális esélyekkel. Az 1–2 mandátumhoz fűződő ábrándok azonban hiú reményeknek bizonyultak. A vereség okaival ez alkalommal nem foglalkozunk részletesebben. A radikálisok, mint parlamenti képviselővel nem rendelkező párt tovább folytatta működését, ha nem is az eredeti elgondolások szerint. Mint a baloldali polgárság, értelmiség egyik érdekképviselője, a párt szervezetileg – részben törpe volta miatt – egyáltalán nem hasonlított a felszabadulás utáni többi pártokra. Nem voltak osztályai, szervezetei, működő vezető testületei, bevételi forrásai, napi sajtója, működő központja stb., csak néhány lelkes ember, aki továbbra is ügyének tekintette a polgárság, értelmiség megnyerését a baloldali gondolat számára. Formailag – a régi polgári klubok hagyományain is alapuló – asztaltársaságok laza szövetségére hasonlított inkább, mint jól szervezett politikai szervezetre.

Az 1946-os év folyamán három csoport, frakció körvonalai bontakoztak ki: az első Csécsy Imre, a párt elnöke körül alakult ki, nagyrészt a régi hívekből; a második kör Zsolt Béla és a Haladás körül jött létre, nemcsak radikálisokból, hanem szociáldemokratákból is; a harmadik társaságot a „párt ügyeit intézők” alkották. Utóbbiak régi radikális, de a napi politika iránti nagyobb érdeklődésük és fogékonyságuk megkülönböztette őket az elsősorban az elvi politika követését kívánó Csécsy-hívektől. Általában ők tudták, hogy mi az, ami kívánatos, hogy hol vannak a határok, és ennek a tudásnak a birtokában a pártban ők voltak a hangadók, ők is fogalmazták meg, alkalmanként, hogy mi a párt érdeke. A csoport legjelentősebb tagjai Kende Zsigmond ügyvezető elnök, Halász Aladár és Szekeres János voltak.

A radikálisok ellentétekkel terhelt, lazán összefogott taborát az 1947 májusi–júniusi nagy belpolitikai válság, az ún. Nagy Ferenc-ügy és az azt követő bel- és külpolitikai fejlemények ismét közelebb hozták egymáshoz. Egységesen elítélő álláspontra helyezkedtek a jobboldali próbálkozásokkal szemben, és elviekben teljes mértékben – a gyakorlati politikát illetően kisebb fenntartásokkal élve – támogatták az MKP politikáját. Mondhatjuk azt is, hogy ekkor a Magyar Radikális Párt volt az MKP leghívebb ellenzéke. Az új választójogi törvény elfogadása nemcsak a koalíció pártjai számára volt egyértelműen előnyös, hanem az újonnan alakuló pártokkal szemben kedvezett a szintén „ellenzéki” Radikális Pártnak is. A törvény az 1945-ös választásokon részt vett pártok esetében eltekintett a választáson való részvételhez kerületenként szükséges ajánlások bemutatásá-

tól, s ez arra ösztönözte a Radikális Pártot, hogy ismét kísérletet tegyen a parlamentbe való bejutásra, a nagypolitikába való bekapcsolódásra.

Először a Haladás 1947. július 10-i száma közölte fejléc felett lakonikus rövidséggel, hogy „A Magyar Radikális Párt részt vesz a választásokon”. A következő héten, hasonló fejléc alatt, Zsolt szokásos vezércikke már az eljövendő választások jegyében íródott. Igyekezett választ adni arra, miért kis párt a Radikális Párt. Zsolt szerint azért „... mert nem engedték be pártunkba sem kisnyilasokat, sem nagynyilasokat, sem kisreakciósokat, sem nagyreakciósokat — csak szeplőtelen demokratákat . . . „Inkább elbuktunk, semhogy az ellenséggel szövetezzünk.”¹ Zsolt a politikai erkölcs tisztaságát hangsúlyozta, és leszögezte, hogy a kapitalizmussal közösséget már nem vállaló polgár és értelmiségi is csak saját pártján keresztül védelmezheti ügyét a leendő parlamentben. Cikke azt sugallta, hogy ez a párt csak a Radikális Párt lehet.² Az induló propaganda óvatosságára, relatív passzivitására jellemző volt a figyelemfelhívó belső fejléc: „A Radikális Párt a demokrácia erkölcsi és szellemi tartaléka.”³ Az újonnan alakuló polgári pártoknak is csak azt üzenté Zsolt: „Nem veszünk részt . . . a polgárfogó versenyben.”⁴ A demokrácia alappilléreinek a munkáspártokat tartotta, ezért ellentéteik békés úton való rendezését is döntő fontosságúnak ítélte, mert: „Az egész demokratikus építmény omlana össze, ha ez a tartógerenda meginogna.”⁵ Azt azonban várta tőlük, hogy ismerjék el a polgárság-értelmiség baloldali pártjának a Radikális Pártot. „Ennek az önálló polgári pártnak az a rendeltetése, hogy a polgárságnak módot adjon arra, hogy részt vegyen a demokrácia védelmében, és a demokráciát a politikai küzdelem eszközeivel rákényszerítse arra, hogy megvédje a haladó, dolgozó polgárságot és az értelmiséget.”⁶ A Haladás ebben a számában kezdi a választások idejére indított, a lehetséges választó rétegekhez, mérnökökhöz, ügyvédekhez, orvosokhoz, magántisztviselőkhöz, vendéglősökhöz stb. szóló cikksorozatát.

A párt első választási összejövetelét Podmaniczky utcai helyiségében július 28-án tartotta. Találón jegyezte meg az elnöklő Szekeres János: „inkább ankét ez, mint gyűlés”. Ez részben a résztvevők számára vonatkozott, amelyet a párt kis helyisége eleve is korlátozott, de részben a gyűlésnek inkább megbeszélés-jellegére is.⁷ Az első kisebb választási konfliktust a kommunista hetilap, a Tovább karikatúrája okozta. Ez a címlapon öt groteszk polgárt ábrázolt Zsolt körül. A felirat felett nagybetűvel „Polgári nagygyűlés”, alatta pedig „Zsolt megbeszéli tömegeivel, induljanak-e a választásokon?”⁸ Zsolt annál inkább sérelmesnek tartotta e karikatúrát, mert szerinte a kommunisták is tudták, tapasztalták, hogy „gyakran maroknyira zsugorodik azoknak a híveknek a száma, akik egy üldözött, népszerűtlen vagy esélytelen ügy mellett végig kitartanak . . . csak azokra a kevesekre számíthat, akiknek egyéni jellemzilárdsága még a politikai meggyőződésüknél, sőt saját érdekeik parancsánál is erősebb”.⁹

¹ Haladás 1947. július 17. *Zsolt Béla*: Kisnyilasból-nagynyilas.

² Uo.

³ Uo. 3.

⁴ Haladás 1947. július 24. *Zsolt Béla*: Saját pártjában saját akarátának ura.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Haladás, 1947. július 31. A Magyar Radikális Párt első választási gyűlése.

⁸ Tovább 1947. július 22.

⁹ Haladás 1947. július 31. *Zsolt Béla*: Tömegeim

A Radikális Párt, a jelek szerint, nem becsülte túl esélyeit a naponta változó belpolitikai helyzetben. A „Párt pedig minden reményét a Haladás állítólag 25 000 olvasójára, Zsolt híveire alapítja – írta Csécsy –, akik közül csakugyan kitelik az a 14 000 szavazat, amennyi egy mandátumhoz kell”.¹⁰ A Közvéleménykutató Szolgálat augusztus 1-i adatfelvétele szerint a párt esélye 0,5% körül várható, ami esetleg már két mandátumot is jelenthetne.¹¹ Már úgy tűnt, hogy az 1947-es választási kampány hőfoka a radikálisoknál nem lesz túl magas, és Zsolt éles tolla is csak egy karikatúrával vívhat, amikor mindenki számára váratlan fordulat történt. A Haladás 1947. augusztus 5-i különkiadása hírül adta, hogy Peyer Károly belépett a Radikális Pártba. A Szociáldemokrata Párt egykori vezetője, amikor hazaérkezett Mauthausenből, már csak tudomásul vehette a párt vezetésében végbement változásokat. Peyer nem tudta igazán átérezni, hogy a megváltozott politikai viszonyok a vezetésben is változást követeltek. Bár Veszprém megye képviselőjévé választották, nem került be a pártvezetőségbe, és valójában nem tudott bekapcsolódni a pártéletbe sem. Sértett ember lett.¹² A feszült helyzetet Böhm Vilmos igyekezett feloldani azzal, hogy közvetíteni próbált Peyer és a pártvezetés között. Követi kinevezést kínáltak neki, amit ő is és a kormány is elfogadott. A megállapodás végül azon bukkott meg, hogy a Külügyminisztérium Hágába kívánta küldeni, de ő Bernbe akart menni. A pártközi megegyezés értelmében azonban a svájci követi hely a Kisgazdapárté volt.¹³ Végül berendelték a Külügyminisztériumba olyan szolgálatra, amire alkalmatlan volt – így tisztéről lemondott. A feszültség közte és a pártvezetés között állandósult, és az 1946 decemberi memorandummal, melyet ő és szűkebb csoportja intézett a pártvezetéshez, elérte csúcspontját.¹⁴ A Peyer-csoport memoranduma élesen bírálta a pártvezetés politikáját, de nem elsősorban ez a kritika okozta a problémát, hanem az, hogy a pártvezetésnek szóló memorandum előbb került más pártok vezetőihez, újságírók kezeihez és a nyilvánosságra, mint a címzettekhez.¹⁵ Ráadásul az aláírók egyike, dr. Györki Imre „illegálisan” tárgyalt a Kommunista Párt főtitkárhelyettesével, Farkas Mihállyal, és „biztosította arról, hogy az ő vezetésük alatt a munkásegység szorosabb lesz, mint eddig volt”¹⁶. Ez óriási felháborodást váltott ki a Szociáldemokrata Pártban, jobb- és baloldalon egyaránt. Peyer arra számított, hogy a pártvezetéssel elégedetlenek – az ő vezetésével – szembe fordulnak Szakasitsékkal. De a memorandum, mely közismert „igazságok, sérelmek és alaptalan vádaskodás nem is egészen ügyesen vegyített keverékeként” került a nyilvánosság elé,¹⁷ a

¹⁰ Csécsy Jászihoz 1947. július 31. OSZKKT 163 fond

¹¹ Magyar Távirati Iroda Közvéleménykutató Szolgálatának 16/1947 sz. jelentése a nemzetgyűlési választások várható kimeneteléről.

¹² Peyer 45-ös szerepére ld. *Jemnitz János*: A magyarországi szociáldemokrata párt külpolitikai irányvonalához c. tanulmányát, *Történelmi Szemle* 1965. évf. 2–3. sz.

¹³ Böhm Vilmos: Másodszer emigrációban. Gépíratmásolat. 114. és 115. A követi kinevezést közli: *Népszava*, 1946. február 1.

¹⁴ A memorandumot közli *Népszava*, 1946. december 15. Részletesen elemzi *Balogh Sándor*: *Parlament és pártharcok Magyarországon 1945–47*. Kossuth 1975. 369–373.

¹⁵ Böhm 116.

¹⁶ Uo. és *Marosán György*: *Az úton végig kell menni*. Magvető, 1972. 234. „Ebben az időben majdnem felborult a két munkáspárt közötti együttműködés: Peyer jelentkezett a kommunista Pártnál. Györki révén tárgyaltak a Peyer-frakcióval. Szalonképessé tették Peyert. Óriási felháborodást váltott ki.” és 246–247.

¹⁷ Böhm 117.

szociáldemokrata párthagyományokkal összeegyeztethetetlen módon – ti. anélkül, hogy a pártvezetés elé tárta volna előbb –, teljesen elszigetelte Peyert és társait.

„A párt széles köreibben követelték Peyernek a pártból való kizárását. Magam is ezek közé tartozom – írja Böhm. – Mások nem kevésbé ítelték el Peyer cselekedetét, de a tradicionálisan féltett pártegység érdekében más megoldást kerestek.”¹⁸ A XXXV. kongresszus előértekezletére Böhm dolgozott ki kompromisszumos javaslatot, melynek alapelve a párt egységes Peyer elleni fellépése volt. Ezt az egységet, kizárás esetén, nem tudták volna biztosítani. Így született meg a Peyereket elítélő párthatározat, amely visszautasítja a memorandum rágalmait, és elítéli az egységbontó „bűnös akciót”, de nem alkalmazza a legsúlyosabb szankciót: a kizárást.¹⁹ Marosán György, a Peyer kizárását leghatározottabban követelő baloldaliak vezetője – hogy az egységet ne bontsa meg –, a szavazás előtt elhagyta a kongresszusi üléstermet.²⁰

Az 1947. február 1-i egyhangú elítélő határozat után Peyerek a Szociáldemokrata Párt tagjai maradtak, a párton belül érdemi tevékenységet azonban nem fejtettek ki. Az 1947 tavaszi-nyári politikai válságot, a Kovács Béla-, a Nagy Ferenc-ügyet tisztán kommunista politikai mesterkedésnek tartották.²¹ Nem támogatták pártjuk politikáját, ellenkezőleg, előkészületeket tettek arra, hogy pártszakadással bontsák meg a Szociáldemokrata Pártot. Ehhez 1947 tavaszának-nyarának külpolitikai helyzete kedvezőnek látszott.

A Truman-doktrina hatása Nyugat-Európában már megmutatkozott. Olaszországban és Franciaországban kiszorították a kommunistákat és baloldali szocialistákat a kormányból. A magyar belpolitikai válság következtében a nagy nyugati szocialista pártok és az SZDP kapcsolatai is rendkívül megromlottak. Ekkor látta Peyer először úgy a helyzetet, hogy tevékenységéhez esetleg külső támogatást vagy védelmet kaphat. Amennyiben hinni lehet az amerikai követ jelentésének, 1947. július 10-én Peyer és Valentiny tájékoztatták az Egyesült Államok budapesti követét, hogy miután a Szociáldemokrata Párt vezetősége nem tesz eleget a tagság független szocialista politikát kívánó igényének – a közeljövőben valószínűleg szakadás lesz a pártban. Megemlítették, hogy szeretnék esetleg saját önálló szocialista pártjukat megalakítani, amelynek programja: törvény, rend, béke és munka lenne.²² Érdeklődtek, hogy remélhetnek-e védelmet az Egyesült Államok kormányától maguk és követőik számára, amennyiben erőszakkal lépnének fel velük szemben. Chapin követ más forrásokból úgy értesült, hogy Peyer és Valentiny javasolta, az Egyesült Államok megfelelő időben bocsásson ki olyan deklarációt, amely elítéli a magyar szociáldemokrata politikát. Ezzel kiprovokálnák a pártból való kizárásukat, ami után maguk szerveznének egy új, Független Magyar Szociáldemokrata Pártot, és így kapcsolódnának be a választási kampányba. Szerintük szabad választás esetén a szociáldemokrata szavazatok minimum 80%-ára (!) számíthatnának.²³ Az ameri-

¹⁸ Uo. 122.

¹⁹ Népszava, 1947. február 2. A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Kossuth, 1967. 401–402.

²⁰ Marosán 251. és Böhm 123.

²¹ Országgyűlési Napló 1947. I. köt. 87–88. old.

²² Foreign Relations of the United States 1947. IV. kötet. Eastern Europe; The Soviet Union Washington 1972. (továbbiakban F. R. IV.) 334. old. Chapin követ jelentése a külügyminiszternek 1947. július 11-én.

²³ Uo. 335.

kai követ benyomása a Peyerral és Valentinnel folytatott beszélgetés nyomán az volt, hogy a jövőben tevékenységük nagymértékben fog függeni attól a biztatástól, amelyet az USA-tól és Nagy Britanniától kapnának egy szabad politikai milió garantálásáról. ²⁴ Egy, a washingtoni külügyminisztériumba hét nappal később küldött távirat ismét beszámolt arról, hogy Peyer és Valentiny megerősítették szándékukat, hogy Független Szociáldemokrata Pártot alakítsanak. ²⁵ Nincs jele annak, hogy Peyerék különösebb bátorítást kaptak volna. Nem találtunk anyagot arra vonatkozóan sem, hogy Peyerék, „tájékoztató céljából” más tényezőkkel is felvették volna a kapcsolatot. Peyer sokat próbált, régi politikus volt és így nem valószínű, hogy csak az Egyesült Államok támogatását igyekezett megszerezni önálló pártjának megalakításához.

1947 júliusában – Peyerék kísérletének időszakában – rendkívüli módon felgyorsultak az események a magyar belpolitikában. Már az év elején felmerült a munkáspártok vezetőiben a gondolat, hogy új nemzetgyűlési választásokkal legalizálják a belpolitikai helyzetet, és a maguk javára módosítsák a parlamenti erőviszonyokat. ²⁶ Az év nyarára a koalícion belüli legnagyobb ellenzéki erő, a Kisgazdapárt bomlani kezdett, amely a munkáspártok számára kedvező esélyeket nyújtott egy választási erőpróba. Az új választások kiírásának gondolatával egyidejűleg merült fel a választójogi törvény módosításának igénye is, mert a 45-ös választások nagy kisgazda sikerét részben a túl liberális választójogi törvénnyel magyarázták. ²⁷

Az MKP új törvényjavaslatát kezdetben még a baloldali pártok is fenntartásokkal fogadták. Csak a július 10-i és 12-i pártközi értekezleteken sikerült álláspontjaikat közös nevezőre hozni és a Kisgazdapárttal is elfogadtatni a pártközi megegyezést. ²⁸ Július 23-án a Nemzetgyűlés elfogadta az 1947. évi XXII. törvénycikket az országgyűlési választásokról. Az új törvény elsősorban a koalíció pártjainak kedvezett, de előnyös volt azoknak a pártoknak is, amelyek részvételét az 1945. november 4-i választásokon az Országos Nemzeti Bizottság már elismerte, mert nem kellett választókerületenként ajánlásokat gyűjteniük. ²⁹ Az idő rövidsége miatt ennek nagy jelentősége volt, mert – ha engedélyezték egy pártot – kb. 10–14. nap állt rendelkezésre, hogy az ajánlási íveket választókerületenként benyújtsa. Így Peyerék is azt látták jobbnak, ha egyelőre a Szociáldemokrata Párt tagjai maradnak. Július 29-én azonban kiderült, hogy Peyert nem jelöli képviselőnek az SZDP Választmány, 30-án pedig az Országos Nemzeti Bizottság már meghozta döntését, amely engedélyezte az újonnan alakult pártoknak a választási részvételt. Így az események felgyorsulásával lépést tartani nem tudó Peyer szervezkedése szákcúba jutott. Önálló pártot már nem alakíthatott. Úgy tűnt, hogy egy régi szociáldemokrata politikus számára csak egy lehetőség van, visszavonulni és várni. A politikus Peyer Károly és a sértett ember belső konfliktusából azonban az utóbbi kerekedett felül. A politikai életben való felszínen maradásért kétségbeesett lépésre szánta el magát.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. Távirat Washingtonba július 18-án.

²⁶ *Balogh Sándor*: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947. Kossuth, 1975. 479.

²⁷ Uo. 482.

²⁸ Uo. 484–485.

²⁹ 1947. évi Országos Törvénytar XXII. tc. 3 § (4) és 11 § 256 és 258.

Először a Világ közölte az akkor még „híhetetlen” hírt, „hogy a marxizmus egy oly régi harcosa, mint Peyer Károly, elhagyja pártját”.³⁰ 1947. augusztus 5-én délután megjelent a Haladás rendkívüli különi kiadása, és hírül adta Peyer Károly nyilatkozatát. Ebben bejelentette, hogy a Szociáldemokrata Pártból kilépett, és a Magyar Radikális Párt tagjaként vesz részt a választásokon. Aznap délután tanácskozott a Radikális Párt elnöki tanácsa is, amely jóváhagyta Kende Zsigmond jelentését a Peyerrel tárgyaló bizottság működéséről és a megállapodásról.³¹ A megegyezés pontos szövegét nem ismerjük, egyik félnek sem állt érdekében, hogy az nyilvánosságra kerüljön. Tétélesen csak annyit tudunk, amennyit ebből Peyer később a parlamentben felolvasott.³² Eszerint a Radikális Párt és a Peyer csoport a „jelen választás időtartamára választási kooperációra lép” úgy, hogy mindkét fél teljes politikai függetlenségét fenntartja, és a választás után mindketten visszanyerik teljes politikai akciószabadságukat.³³

A Radikális Párt egy pillanatra az országos politika és a figyelem középpontjába került. A Szociáldemokrata Párt érthető felháborodással fogadta a hírt, hogy egykori vezetője és követői „mandátuméhségből hátbatámadni próbálták a pártot”.³⁴ „Most ismét súlyos feladat előtt áll a szociáldemokrata munkásmozgalom – írta a Népszava –, a választási harc központjában vagyunk. És pontosan ezt az időt választotta Peyer és néhány társa arra, hogy újabb akcióját megindítsa. Lehetetlen nem észrevenni az ártó szándékot, lehetetlen meg nem látni, hogy arról van szó, hogy mit bánják ők, ha a munkásmozgalom megrázkódtatásokat szenved, a fontos, hogy mandátumhoz jussanak.”³⁵ A párt politikai bizottságában Szakasits ismertette a Peyer-ügyet. Leszögezve, hogy a Népszava politikai vonalát tartja követendőnek.³⁶ Majd a vezetőség ülésén – Bán indítványát elfogadva – javasolta, hogy ott, ahol az árulók indulnak, a párt „komoly erőt mutasson”.³⁷ Visszaemlékezéseiben Marosán György szintén a választási harc egyik „kritikus pillanatának” nevezi a Peyer-frakció távozását.³⁸ A Szabad Nép a maga állásfoglalásával megvárta a testvérpártét, s azután így írt: „Hogy ki Peyer Károly, azt mi tudjuk a legjobban. Szinte nevetséges, ha azt vetik szemére, hogy most egy polgári pártba való belépésével hűtlenné vált a szocializmushoz . . . Peyer nem most lett hűtlen . . . ő képviselte az ellenforradalommal való megalkuvást és a kommunizmus elleni gyűlöletet.” A szerkesztőségi cikk rámutatott a szociáldemokrata politika ama következetlenségére, amely elegendőnek tartotta Peyer megbélyegzését a pártból való kizárása helyett. „ . . . azért támadhatta Peyer hátba a Szociáldemokrata Pártot, mert elvtársaik szemet

³⁰ Világ 1947. augusztus 5.

³¹ Haladás 1947. augusztus 7. A kézirat elkészülte után jelent meg *Izsák Lajos*: A Radikális Demokrata Pártszövetség c. tanulmánya a Párttörténeti Közlemények 1980/1. sz-ban, mely összefoglalóan vizsgálja a radikálisok választási részvételét.

³² Országgyűlési Napló 1947. I. kötet 90.

³³ Uo.

³⁴ Népszava, augusztus 7. Közlemény az SZDP Vezetőségének augusztus 6-i üléséről. *Balogh Sándor*, 521–522.

³⁵ Népszava, augusztus 6. Coriolanus – volszokok nélkül.

³⁶ Párttörténeti Intézet Archivuma 283 f. 4/67 öe. 1.1. (Továbbiakban P. I. Arch.)

³⁷ P. I. Arch. 283 f. 3/86 öe. 1.1. Ugyanitt Halász Alfréd kifejtette, hogy Peyer kizárolag azért dezertált, mert nem kapott mandátumot.

³⁸ *Marosán*, 290–298.

hunytak . . . politikájának veszélyei felett.” A Kommunista Párt, szögezte le a Szabad Nép, a peyerizmus elleni harcban szolidáris a Szociáldemokrata Párttal.³⁹

A szolidaritás azonban csak az elvekben volt meg. A választási küzdelemben a két munkáspárt között – a rivalizálás miatt – az ellentétek kiéleződtek. Így sokszor inkább támadták, mint védték egymást, inkább ártottak, mintsem segítettek egymásnak. Ez pedig meglehetősen háttérbe szorította az együttműködést.⁴⁰ Ebben a légkörben valószínű, hogy a jobboldali szociáldemokrácia olyan vezető egyénisége, mint Peyer, a Kommunista Párt hallgatólagos támogatásával, de legalábbis beleegyezésével lépett választási szövetségre a Radikális Párttal. „Egyszerre hallom, hogy titkos tárgyalások folynak Peyer Károlyékkal, csatlakozni fognak a párthoz, lesz pénz, indulunk az egész országban, legalább 15 képviselőre számíthatunk, mert Peyernek nagy tábora van a munkásság körében. A tárgyalások háttérében, mint később megtudtam, a kommunisták állottak . . . azért pártolták ezt (vagy talán ők is találtak ki?), mert arra számítottak, hogy ezzel megbontják a szoc. dem. tábor” – jegyezte be naplójába Csécsy Imre, a radikálisok elnöke.⁴¹ Más oldalról Böhm, a szociáldemokraták választási vezetője indulatosan így emlékezett: „. . . a kommunisták, akik a peyerizmus szörnyű bűnével vádolják a szociáldemokratákat, akik Peyer Károlyt a magyar politikai élet legkártékonyabb tényezőjének hirdetik, kerülő úton betelepítik Peyert egy polgári pártba . . ., csak azért, hogy választási szövetségük, a Szociáldemokrata Párt egységét megbontsák”.⁴² Értésülése szerint Kende Zsigmond – a radikálisok választási vezetője – javasolta pártjának Peyer jelölését, hozzátéve, hogy ezen az úton a párt kap annyi pénzt, amennyi a választási kampányhoz szükséges. Az elnökség, ha nem is egyhangúlag, de elfogadta javaslatát.⁴³ „A rágalomra” még a választási harc idején reagált a Szabad Nép – a „Kinek használ Peyer Károly?” c. röpcédulára felelve, amely azt állította, hogy a kommunistáknak használ, akik – állítólag – azt akarják elérni, hogy a Szociáldemokrata Párt gyengébb legyen.⁴⁴ Peyer később a parlamentben indulatosan utalt a számára sem túl kedvező helyzetre. „A Kommunista párt nagyon szívesen vette, hogy én külön induljak egy listával, mert ezzel gyengítem a szociáldemokrata pártot, azt azonban nem szívesen vették . . . hogy mi hárman ide bejövünk, és itt ellenzéki álláspontot képviseljünk.”⁴⁵

A Radikális Párt aktívan bekapcsolódott a választási küzdelembe, és a radikálisok először érezhették magukat tényleges pártnak. A közvéleménykutatás szerint esélyeik is majd kilencszeresére nőttek (0,5%-ról 4,3%-ra).⁴⁶ Kisebb habozás, elvi ellenvetések hát-

³⁹ Szabad Nép, 1947. augusztus 7. A Peyer-ügy.

⁴⁰ L. erről Balogh Sándor, 506–525. és Marosán, 293–314.

⁴¹ OSZKKT 163 fond, Csécsy Imre naplója. A választásokra vonatkozó részt az események után, 1947. november 21-én foglalta össze Csécsy.

⁴² Böhm, 144.

⁴³ Uo. 143. Kende Zsigmond kulcsszerepére minden forrás egyértelműen utal Pl.: Haladás, 1947. augusztus 7., Csécsy naplója vagy Szakasis megjegyzése a Szociáldemokrata Párt Politikai Bizottságának augusztus 6-i ülésén „Kende Zsigmond szerepét tisztázni kell” P. I. Arch. 283. f. 4/67 öe. 1.1.

⁴⁴ Szabad Nép, 1947. augusztus 30. Két provokációs röpcédula. A Sz. N. cikkírója meg volt győződve, hogy erről a röpcéduláról a testvérpárt vezetői nem tudnak.

⁴⁵ Országgyűlési Napló. 1947. I. köt. 90. „Mi hárman: Peyer, Györki, Pozsgay” „Révai (kp) – közbeszölt – Ehhez nekünk semmi közünk”. Ua. Népszava 1947. október 9. Viharos ülés a Házban.

⁴⁶ MTI. Közvéleménykutató 16/1947. augusztus 15-i jelentése. A közvéleménykutató szolgálat Peyer átlépése után megismételte Budapesten kérését. Emelkedés elsősorban az értelmiség és kispolgárság kategóriában mutatkozott.

térbe szorítása után a radikális csoportok – félretéve egymás közötti sérelmeiket – részvételükkel is tevékenyen támogatták az egyezséget. Még a legtöbb elvi fenntartást támogató Csécsy is úgy látta, hogy Peyer „csatlakozása jelentős chance a Radikális Pártnak. Úgy éreztem, ezt a lehetőséget nem szabad kihagynom. Én igazán nem vágyom mandátumra önmagáért . . . De meg kell mégis kísérlni, hogy beleszólhassak a dolgokba. A politikai fórumról mégis jóval messzebbre hallatszik a szó, mint a Huszadik Század lapjairól . . .”⁴⁷ Ehhez azonban le kellett szállnia az elvi politika magasabb szintjeiről. A haladó demokráciát nem lehetett tovább kizárólagosan elvi védőpajzsként használni, hanem részt kellett venni az egyetlen, itt létező demokrácia mindennapjaiban is.

A Radikális Párt tehát „szélesre tárta kapuit” Peyer és csoportja előtt. Ezt – mint a Zsolt–Peyer leváltásából kiderült – a párt programja tette lehetővé. Eszerint együtt lehettek marxisták és nem marxisták anélkül, hogy feladnák meggyőződésüket, mert a radikálisok „. . . a marxizmust a kapitalizmus kiváló kritikájának tartják – csak – nem fogadják el kritika nélkül a gazdasági és társadalmi fejlődés kizárólagos menetrendjeként”.⁴⁸ Zsolt leszögezte, tisztázták Peyerrel azt is, hogy az aktuális politikai kérdésekben egyformán gondolkodnak, de nem állította, hogy teljes nézetazonosságra jutottak. Összefoglalta azokat a politikai programpontokat, melyeket az együttműködés alapjának tekintett: 1.) A külpolitika alapja a Szovjetunióval és a szomszéd népekkel való barátság, szükséges azonban ugyanezt megteremteni a nyugati hatalmakkal is. 2) A párt a jobboldal ellen mindig a baloldalra fog támaszkodni, de követeli a kritika szabadságát, és megvédi a demokratikus jogokat. 3) A földreformot az új Magyarország megingathatatlan pillérének tartják. 4) Helyeslik a szükséges államosításokat, a nagytőke korlátozását, de ezeket az ésszerűség, szükségszerűség és a társadalom közérdeke kell hogy diktálja. 5) Követelik egy demokratikus kultúrpolitika megteremtését. 6) Harcot hirdetnek a közélet tisztaságáért, a panamák és a korrupció ellen. 7) Antifasiszták, és küzdeni fognak a fasiszmus minden megjelenési formája ellen.⁴⁹ A fenti programpontok kismértékben bár, de tükrözik, hogy a Peyerékkal kötött alku politikai kompromisszumon is alapult. A harcosabb hangvétel nem fedte el azt az új elemet, hogy a jobboldal eddig soha el nem mulasztott éles elvi bírálata, kritikája ezúttal elmaradt.

Peyer a maga és csoportja csatlakozását a Szociáldemokrata Párt addigi politikája következményeként tüntette fel: „. . . meg kellett tennünk ezt a lépést, amelyet szociáldemokrata meggyőződésünk parancsol – mert – . . . meg akarjuk menteni a szocializmust, a demokráciát attól, hogy véglegesen eltérjenek attól az iránytól, amelyet a Szociáldemokrata Párt évtizedeken keresztül követett.”⁵⁰ Távozásuk várható következményeit enyhítendő, leszögezte: „Ha elválnak is útjaink a vezetőségtől, nem válnak el útjaink azoktól, akikkel évtizedeken keresztül együtt dolgoztunk. Nem leszünk soha hűtlenek a szociáldemokrata eszmékhez.”⁵¹

Peyerék kompromisszuma elsősorban arra korlátozódott, hogy az MKP éles bírálatait egyelőre mérsékeltek. Zsolt a megállapodás után nem győzte hangsúlyozni, hogy a

⁴⁷ Columbia, Jászi Papers. Csécsy–Jászihoz 1947. augusztus 25.

⁴⁸ Haladás 1947. augusztus 7. Zsolt–Peyer leváltás.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Uo.

Radikális Párt „maradt, ami volt . . . a magyar demokrácia jóindulatú és jóhiszemű kritikai ellenzéke”, de ő is remélte, hogy több lesz, mint volt: párt lesz. Ezért is fordított különös gondot az együttműködés történeti alapjainak ismertetésére. Nézete szerint a radikálisokat a Peyer-csoporttal ugyanaz a népfront-gondolat köti össze, amely már a fehérterror idején a Polgárok és Munkások Szövetségében testet öltött. A legnagyobb nehézséget – Zsolt számára – annak az ellentmondásnak a feloldása okozta, amely a szociáldemokratákkal addig fenntartott jó viszony és együttműködés, valamint az SZDP renegátjaival létrehozott „új népfront” megalakítása között feszült. Elvileg is megpróbálta a kialakult új helyzetet a szociáldemokratáknak megmagyarázni. „Helyüket egyrészt pontosan megszabja a Szociáldemokrata Párthoz való ideológiai közelség, másrészt ellenzékiiségünk, amely magától értetődően a Szociáldemokrata Párt, mint a koalíció egyik pártja ellen is irányul. Ez az ellenzékiiség azonban elvi síkon akar mozogni, a durvaság, a személyeskedés és a rágalomhadjárat teljes kikapcsolásával.”⁵² Ezt a kívánatos elvi hadszínteret azonban sem a szociáldemokraták, sem a Radikális Párt új listavezetője, Peyer Károly nem fogadta el.

A legsúlyosabb veszteség Zsolt addig valóban baloldali népfrontos lapját, a Haladást érte. A lap szociáldemokrata munkatársai a „Búcsú a Haladástól” c. röplapban megszakították munkatársi és személyes kapcsolataikat Zsolt Bélával és a radikális hetilappal. Az akciót, amely a választási harc része volt, Rónai Mihály András szervezte.⁵³ A röplap a Haladás tipográfiai hasonmásaként jelent meg, és Zsolt addigi baloldali publicisztikájából közölt részleteket, amelyek ellentétben álltak 1947 augusztusi politikai szerepével. A szociáldemokrata munkatársak (Hatvany Lajos, Fejtő Ferenc, Faragó László, Faludy György, Rónai Mihály András, Máté Iván) itt „búcsúztak” el Zsolttól és lapjától, melynek vendégszeretettel élvezték. A búcsú, vagyis a politikai szakítás az addigi népfront felmondását jelentette. „A Radikális Pártnak az a magatartása, amellyel a Szociáldemokrata Párt nem jelölt disszidálóit maga körébe felvette, azzal a követelménnyel járt, hogy a szociáldemokrata embernek, ha meg akar maradni szociáldemokratának . . . véglegesen és visszavonhatatlanul szakítani kell a Radikális Párttal . . . a Haladással és Zsolt Bélával.”⁵⁴ Zsolt egy olyan „választási trükköt” akar diadalra juttatni, amelynek nincs köze a polgári radikalizmushoz, de „sajnos köze van Zsolt Bélához”, aki ezért a „tréfáért” odadobta a legkiválóbb magyar publicista címét. Bár „. . . mindenki előtt világos, hogy Zsolt nem rendezője, csak epizodistája ennek a fércműnek . . . Zsolt . . . tudta jól, hogy a szociáldemokrácia szabad szellemének is van határa és ez a párthűség. Aki ezt a határt túllépi, már nem pártellenzék, hanem ellenség. És aki ellenségükkel szövetezik . . .” – nem számíthat békülésre.⁵⁵

A választási szövetség, Peyerék megjelenése a pártban, látszólag egy újfajta ellenzékiiség kialakulása, kezdettől fogva azzal járt, hogy a radikálisok baloldalról is számtalan –

⁵² Uo. A Radikális Párt megkezdte a választási küzdelmet Pesten és vidéken. Tudósítás a párt helyiségéből. Zsolt beszéde.

⁵³ UMKL Tájékoztatásügyi Minisztérium 22. doboz. 5349/1947. Rónai Mihály András kérényye: a Búcsú a Haladástól c. röplap engedélyezése tárgyában. 5352/1947. sz. engedélyezték és 1000 kg papírt utaltak ki.

⁵⁴ Faragó László: Egy illúzió halálára. Búcsú a Haladástól. 1947.

⁵⁵ Uo.

korábban nem tapasztalt – éles kritikát kaptak.⁵⁶ Kezdetől fogva nyilvánvaló volt a Peyer-csoport különállása: „Ma állásfoglalásunkat a fennálló törvények írják elő. Ez az állásfoglalás átmeneti kényszer . . .”⁵⁷ Nem szégyen a mandátumért való harc, válaszolta Peyer támadóinak. Zsolt és a radikálisok viszont inkább igyekeztek fenntartani részben az egység, részben a töretlen elvi politika folytonosságának látszatát. Állhatatosan hangsúlyozták, hogy a Radikális Párt útja egyenes, és ha mégis módosult, csak „alkalmi álláspontok és időszerű módszerek tekintetében változtunk meg, sohasem opportunitásból, hanem azért, mert a megváltozott tények követelték, hogy elképzeléseinkben idomuljunk hozzájuk”. Hiába idézte Zsolt az 1945-ös választási felhívást teljes terjedelmében, bizonyítani akarván, hogy nem történt változás, maga is megírta, hogy – elsősorban – Peyerék csatlakozásával megsokszorozódtak erőik, és ezzel az erővel a „kisemberi szavazatokért” kívánnak dolgozni, ha kell, harcolni is. „A kisemberért, aki nem tiszteli többé a diktátort, a pártvezért . . . csak az erény és a szellem nagyságát.”⁵⁸ A haladó baloldali polgári, értelmiségi helyébe egy bármilyen irányban jól alakítható fogalmat: a kisembert állították. Tehát megtörtént a változás, a szélesebbre nyitott kapuk nem maradhattak elvi következmények nélkül.

A Radikális Párt számára megkezdődött az első igazi választási kampány. Vége volt az ankétszerű eszmecsereknak a demokrácia tisztaságáról, jövőjéről, a jobboldali veszélyről, a baloldal túlkapasáiról, a dicső és tiszta történeti múlttól. A párt gyűlésein mindenütt százak, sokszor ezrek vettek részt. Elsősorban „kisemberek” voltak ott mindenütt, részben kíváncsiságból, mert erről a pártról addig még nem nagyon hallottak, mint ahogyan a választáson induló többi új polgári pártról sem. Ott voltak mindenütt a szociáldemokraták is, jobboldaliak, baloldaliak egyaránt, és az utóbbiak szinte minden gyűlést megzavartak, hol csak szavakkal, hol tojással, kövel. A párt megmozdulásaival sokat foglalkozott a sajtó, ami korábban szinte ritkaságszámba ment. Erre a három hétre párt lettek, s bár nem voltak vállalataik, mozijaik, napilapjaik, – bankjuk sem, – mégis először volt pénzüik választási vacsorákra, terembéretre, taxira, és kétnaponta „rendkívüli kiadásban” megjelenhetett a Haladás is.⁵⁹

A jelöltek listáját minden választókerületben Peyer vezette. Mögötte Budapesten Zsolt Béla, Szekeres János, Kende Zsigmond következett a radikálisok részéről, Györki Imre és Pozsgay Gyula a Peyer-csoport részéről. Vidéken a listavezető mögött a második helyen mindenütt radikális politikusok következtek, kivéve a Veszprém, Hajdú-Bihar, Szabolcs, Baranya megyei kerületeket, ahol Peyerék a legerősebbnek érezték magukat. Az országos listát Csécsy Imre vezette, mögötte Peyer, Kende, Györki következtek. Ennek a listának azonban csak elvi jelentősége volt, mert a kis pártok számára hátrányos választójogi törvény szinte kizárta annak esélyét, hogy a választási szövetségbe tömörült koalíciós pártok mellett az országos lajstrom mandátumaiból akár csak egyet is megszerezzenek.⁶⁰

⁵⁶ Világosság (SZDP) 1947. augusztus 7. Peyert „elnyeli a nagytőke sivársága”, a Kommunista Szabadság 1947. augusztus 7. szerint Peyer a jobboldalhoz csatlakozott.

⁵⁷ Haladás, 1947. augusztus 9. Peyer Károly válaszol támadóinak.

⁵⁸ Uo. augusztus 13. *Zsolt Béla*: Akiknek végül mindig igaza van.

⁵⁹ A korabeli emlékezések (így pl. *Böhm, Csécsy*) és szóbeszéd szerint a pénzt kisebb részben a GyOSz utalta ki, nagyjából MKP forrásból származott. Erre nézve kutatásaink nem tudtak konkrét forrást feltárni.

⁶⁰ Ld. 1947. évi Országos Törvénytár XXII. tc. 20. § (2) és (4) 260.

A munkamegosztás az volt, hogy Zsolték elsősorban Budapesten, Peyerék a vidéki kerületekben dolgoztak. Ez természetesen nem volt kizárólagos. A listákon második, harmadik helyen jelöltek és az országos lajstromot vezető Csécsy sokat léptek fel az ország különböző vidékein is.

A radikálisok számára a választási harc csúcspontja az augusztus 13-i zeneakadémiai nagygyűlés volt, ahol először lépett a nyilvánosság elé a radikális és peyerista vezérkar.⁶¹ A zsúfolásig megtelt nagyteremben Csécsy, a párt elnöke nyitotta meg a gyűlést. Leszögezte, hogy az októbrista eszmét, amely a munkásság, parasztság, és értelmiség kézfogásán alapult, alapvetőnek tartja ma is. Kétségtelen, hogy súlyos veszély a reakció ereje – mondta –, de a párthatalmi szempontok túltengése is káros, akárcsak az, hogy sokan összetévesztik a progressziót az agresszióval. Helyet követelt a haladó értelmiség és polgárság számára a demokráciában, és megerősítette, hogy a párt továbbra is a szabad vita pártja marad. Így jelezte, hogy Peyerékkel is vitázni fognak. Csécsy nehezen tudta végigmondani elnöki megnyitóját, mert saját elnöksége nem nagyon hagyta.⁶² Utána Zsolt olvasta fel programbeszédét. Vezérfonala Herriot megállapításának: – az „ellenség mindig jobboldalon van” – aktuális kifejtése volt. Hangsúlyozta, hogy „demokratikus ellenfeleink ellen soha semmi körülmények között” nem veszik igénybe a jobboldal akár csak taktikai segítségét sem. A radikálisok ellenzékiességét azzal indokolta, hogy „... ellenzéke vagyunk a kormánykoalíciónak, elsősorban azért, mert sok jó demokrata illúzióit oszlatta szét politikai gyakorlatával . . . mert a tömegeknek nem tudta vonzóvá tenni a demokráciát”.⁶³ Ennek okául azt jelölte meg, hogy a szuverén pártmechanizmusok nem engedték megnyilvánulni a társadalom demokratikus akaratát. A koalíció súlyos tévedéseként róta fel, hogy nem használták fel a régi kipróbált demokratikus erőket. „Nem kellettünk, s együtt éltük árnyékéletünket azokkal a baloldaliakkal, akiknek múltbeli érdemeit a jelenkor nem tudta megbocsátani.”⁶⁴ A Radikális Párt számára abban látta az új lehetőséget, hogy míg 1945-ben a polgárság, értelmiség belépett és „elmerült” a munkás- és agrárpártokban, addig most Peyerék jöttek egy polgári értelmiségi pártba, ahol az ő szemléletük nem fog elmosódni.

Mikor Peyer megkezdte volna beszédét, kitört a vihar. A terem hallgatósága között elvegyült mintegy 80 szociáldemokrata ifi alig engedte szóhoz jutni, tumultuózus jelenekek következtek, Zsolt elhagyta az elnökséget, Csécsy, mint elnök, beleszólt a mikrofonba: az ülést felfüggesztjük. Peyer kikapta kezéből a mikrofont: „dehogy függesztjük fel” – ő már a nyilas időkben is végigélt ilyen gyűléseket, és akkor is elmondta a véleményét.⁶⁵ Végig is mondta beszédét. Elsősorban saját harcos múltjáról a választási küzdelem egyenlőtlen feltételeiről beszélt. A Radikális Párt csak lehetőséget nyújtott – mondta – a 40 éves harc folytatására, és visszautasította a feléje kiáltott vádakat. Peyer leginkább magának csinált propagandát, igaz, nem teljesen önszántából. „Jó volt

⁶¹ A gyűlést elemzően ismerteti *Izsák Lajos*: Polgári ellenzéki páratok „Magyarországon a felszabadulás után. Kandidátusi disszertáció 1979. Kézirat 209/a.

⁶² Csécsy napló, OSZKKT 163. fond. „Zsolt cédulát írt, hogy röviden beszéljek. Tizenöt percig tartott az egész. Közben Peyer is számtalanszor zavart: fejezd már be, fejezd már be, mert elmegyek.”

⁶³ Haladás, 1947. augusztus 14. Zsolt Béla választási beszéde.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ P. I. Arch. 253/1–153. 36. I. Jelentés a Szociáldemokrata Párt főtítkárságának a Radikális Párt 1947. augusztus 13-án tartott gyűléséről. Haladás 1947. augusztus 16. és Csécsy Imre naplója.

véleményük szerint – jelentette a szociáldemokraták informátora –, hogy a közbeszólók nem hagyták Peyer beszédét programszerűen elmondani, és arra készítették, hogy állandóan válaszoljon, és saját magáról beszéljen. Helytelen azonban, hogy Peyer oda kiálthatta a hangoskodóknak, jelentették nekem, hogy . . . a Palace-ban 80 jegyet kértek, és meg fogják a gyűlést zavarni . . . Peyer további gyűléseit jobban kell előkészíteni . . .”⁶⁶

A zeneakadémiai gyűlés megmutatta, hogy nincs túl nagy egyetértés a radikális táborban. Egyezsre abban a kérdésben jutottak csak, hogy Peyerékkal „megerősítve” vesznek részt a választásokon. Más egység körvonalai nem látszottak. Csécsy a „változatlan” radikális elveket szögezte le, csupán formálisan köszöntötte Peyert, Zsolt előadta gondosan felépített saját választási politikai kompromisszumát (ezt támogatta a radikálisok többsége), és Peyer is mondta – amennyire mondhatta – a magáét. A köszöneten kívül és egy-két hasonló gyakorlati politikai szóhasználaton túlmenően azonban nem akadnak közöttük közös kapcsolódási pontok. Nem a „szabad vita”, hanem a különvélemények, különböző elvek alkalmi pártja képét mutatták gyűléseik hallgatóságának.⁶⁷ A budapesti zászlóbontó nagygyűlés alatt ismeretlen tettesek feldúlták a Haladás szerkesztőségét, amivel elsősorban a radikálisoknak teremtettek választási propagandalehetőséget.

A Radikális Párt vidéken is részt vett a választási küzdelemben, nem egy helyen botrányos körülmények között. Így pl. augusztus 17-én Debrecenben olyan tojás- és közápor fogadta Peyert, hogy a mikrofonnal az Arany Bika Száll erkélyéről a szobába kellett visszavonulnia.⁶⁸ Szinte mindenütt, ahol Peyer fellépett, legalábbis állandó közbeszólásokkal zavarták. Így volt ez Szolnokon, Makón, Hódmezővásárhelyen, Szegeden, Miskolcon, Győrött, Kaposváron, Veszprémben, s folytathatnánk a sort. A radikális politikusokat általában nyugodtan végighallgatta a tömeg. Kaposváron a helyi szociáldemokraták röpcédulán lefújták a radikálisok gyűlését. Az intermezzók ellenére, vagy éppen azért, mindenütt nagy hallgatóság verődött össze. A törzsközönség – az igazi hallgatóság – főleg kispolgárokból tevődött össze. A gyűlések előtt mindig elénekelték a Himnuszt, utána a Szózatot. Ott, ahol komolyabb bázis volt, választási ebédeket, vacsorákat is rendeztek. Mindezek új színfoltot jelentettek a párt életében.⁶⁹ A peyerista gyűlések közül talán a legjellemzőbb – amely legtöbbet mutatott a „radikális” Peyerből – az augusztus 17-i Veszprém megyei devecseri gyűlés volt. Itt a közbeszólók kara gyenge volt, bár Budapestről is küldtek embereket, és Peyer végig tudta mondani beszédét. Két okot jelölt meg, amiért távoznia kellett pártjából. Elsőként a Szociáldemokrata Pártban tapasztalható kommunista befolyás megengedhetetlen érvényesülését említette, amikor „minket egy világ választ el a kommunistáktól”. Másodsorban azt, hogy nem jelölték, és nem tudott önálló pártot alapítani. Ezért „. . . érintkezést kerestem egy olyan párttal – mondotta –, ahol helyet adtak – és nincs mit szégyellni a radikális pártban . . . Hangsúlyozom, hogy ez átmeneti helyzet, a választás alatt és a választás után meg fogjuk találni a módját, hogy olyan pártot alakítsunk, ami a nép érdekeit képviseli . . . Én szociáldemokrata maradtam, és nem hagyom el elvemet . . . Megnyugtatom az elvtársakat, nem soká vagyok a radikális párt tagja, csak a választások időtartamára. Ebbe a megoldásba

⁶⁶P. I. Arch. 253/1–153. 37.

⁶⁷P. I. Arch. 253/1–153. 38. Az SZDP megfigyelője is azt jelentette a főtítkárságnak, hogy láthatóan komoly nézetkülönbségek vannak a gyűlés szónokai között.

⁶⁸Haladás, 1947. augusztus 20. A debreceni csata hiteles története.

⁶⁹A vidéki gyűlésekről részletesen tudósítanak a Haladás számai és Csécsy naplója is.

belekényszerített a Szociáldemokrata Párt”.⁷⁰ Peyer tehát nem törekedett a „radikális látszat” fenntartására, de ez volt választási szereplésének a kevésbé fontos oldala. Gyűlésein szinte mindenütt élesen támadta az MKP-t és az SZDP-nek a kommunisták iránt túlzottan engedékeny politikáját. Ez a politikai vonalvezetés és ez a hangvétel messze állt a radikálisokétól, akik minden esetben baloldaliságukat hangoztatták, és fenntartásaik elsősorban a koalíciós pártok politikai gyakorlatára korlátozódtak. Csécsy olyan durvának találta szövetségeseik politikai kirohanásait, hogy mint feljegyezte: „figyelmeztettem, hogy óvatosabban beszéljen, mert nem szeretném, ha még a választások előtt mindnyájunkat letartóztatnának.”⁷¹

A választási harc finisének kezdetén, augusztus 20-án jelent meg röplapokon és a Haladásban a párt kiáltványa a „választó magyar néphez”.⁷² Ez a kizárólag a választásokra összpontosító propagandisztikus program messze eltért a radikális hagyományoktól. A Peyer „tömegeinek” vélt csatlakozásától nagy erőgyarodást váró vezetés, hamis öntudattól áthatott – „eljött a mi időnk” szellemben fogant felhívását bármelyik igazi ellenzéki párt a magáénak mondhatta volna. A koalíciót olyan állapot kialakításában látta vétkesnek, amely „szinte már elviselhetetlen”. A közérdek alárendelése a párthatalmi szempontoknak, a túlzott párturalom elítélése, a politikai rokonpártolás, a politikai törtető és ügyeskedők előtérbe nyomulása, a bürokrácia elburjánzása, a hivatali visszaélések és anarchisztikus megmozdulások eltűrése, az újjgazdagok pöffeszkedése tényeiben látta a program elsősorban a „súlyos helyzet” kialakulásának okait. Az intézményes megoldást a parlamenti demokrácia megvalósításában jelölte meg a választási felhívás, hogy „a parlament ne legyen tovább a pártközi konferenciák alkuit megpecsétlő szavazógép”. A párt feladata a „szorgos ellenőrzés és a bátor bírálat” – követelte most már nagy erővel a Magyar Radikális Párt.⁷³

A választási hadjárat utolsó hetében kétségtelenül mérséklő hatással volt a radikálisokra, hogy Révai József a szentesi beszédében a „demokrácia ellenségei” közé sorolta őket. Zsolt önérzetesen visszautasította a vádat: „Szeretnők a leghatározottabban megüzennei Révai Józsefnek: semmiféle választási demagógiával nem fog sikerülni, hogy a Radikális Pártot megfosszák baloldali demokratikus jellegétől.” Visszautasította azt is, hogy a Radikális Pártot, amely csak az ellenzékiesség alkotmányos jogáért küzd, egy „kalap alá vegyék” a félreakciókkal és műreakciókkal.⁷⁴ Révai pár nappal később pontosította is a Szentesen mondottakat, amennyiben csak Peyer vonatkozásában sorolta a pártot a reakció oldalára: „Peyer pedig csak látszatra radikális párti . . . voltaképpen a szélsőjobboldali ellenzékkel, a Pfeiffer-párttal pendül egy húron.”⁷⁵

⁷⁰P. I. Arch. 274–232. A Kommunista Párt kiküldöttjének beszámoló jelentése, ld. még Szociáldemokrata szónok egy radikális-párti gyűlésen. Haladás, 1947. augusztus 20. A devecesteri gyűlésről beszámol *Izsák Lajos* 210. A Szabad Nép is viszonylag részletesen beszámolt a devecesteri gyűlésről. *Kende Péter*: Egy sokféle utazgató demokrata levele, 1947. augusztus 24. „Szó mi szó – Peyert – a radikálisokhoz sem fűzhetik túl szoros szálak.”

⁷¹OSZKKT, 163 fond, Csécsy Imre naplója.

⁷²Munkásmozgalmi Múzeum Röpiratgyűjtemény és Haladás 1947. augusztus 20. Közli: *Balogh Sándor–Izsák Lajos*: Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–48) Bp., 1977. 363–365.

⁷³Uo. A választási programot a többi pártéval is összevetve elemzi *Balogh Sándor és Izsák Lajos*.

⁷⁴Haladás, 1947. augusztus 23. *Zsolt Béla*: A Radikális Párt a demokrácia ellensége?

⁷⁵Szabad Nép 1947. augusztus 26. *Révai József*: Az ellenzék. Uj. Révai: „Peyer csoportról mindenki tudja, hogy csak választástechnikai okokból csatlakozott a Radikális Párthoz.”

Eljött a választás napja, és a radikálisoknak tudomásul kellett venniük, hogy a „kisemberek” tömegei most sem szavaztak a pártra, hogy Peyernek sem akadtak számottevő szociáldemokrata követői. A küzdelem azért nem volt teljesen hiábavaló, mert a pártra 84 169-en szavaztak.⁷⁶ Ez azt jelentette, hogy a párt, miután 80 ezer szavazat fölé jutott, részesedett az országos töredék szavazatokból is,⁷⁷ és így hat képviselői helyet tudhatott magáénak az új parlamentben. A legtöbb szavazatot, 22 254-et, Nagybudapes-ten kapták, ezen belül az V., VI., és VII. kerület radikális szavazatai voltak számottevőek. A hagyományos munkáskerületekben és Pest környékén kerületenként csak néhány száz szavazatot sikerült gyűjteni.⁷⁸ Nem váltak be azok a remények, melyek azzal számoltak, hogy Peyer sok szocialista munkásszavazatot tud a radikális listán behozni. Ezt mutatta az országos kép is. A biztosnak vélt Peyer-kerületek közül egy sem „jött be”, még a legnagyobb töredék szintjén sem, ami pedig a mandátum-elosztásnál döntő volt.

Peyert a várakozáson aluli eredmény kiszolgáltató helyzetbe hozta a radikális pártvezetéssel szemben. A párt választási eredményén – bár elmaradt a várakozástól – pozitívan mutatkoztak a választási szövetség, az azt követő aktív országos propaganda, a viharos választási gyűlések, a sajtó állandó figyelme és a hírlapi viták. Nem kétséges, hogy a kiélezettebb ellenzéki hangvétel is sok szavazatot hozott. Eredetileg – Peyerék nélkül – csak egy-két mandátumra számítottak. (Érdekes adalékként említhetjük, hogy a statisztikailag feldolgozott kerületek adatai szerint a pártra szavazók nagy többsége nő volt.)⁷⁹ Több szempontból találónak bizonyult a szociáldemokrata Faludy megállapítása: „Összefoglalva a lényegét, az történt, hogy a Szociáldemokrata Párt megbontására irányuló kísérlethez a radikálisok úgy nyújtottak segédkezet, hogy ebből némi ricsajon és botrányon kívül semmi előnyhöz nem jutottak, a polgári radikalizmus eszméjét nagyobb rétegekre ki nem terjesztették, egyszerűen kölcsönadták magukat, mint egy esernyőt.”⁸⁰

Zsolt úgy értékelte a választási eredményt, hogy „... tulajdonképpen csak az történt, hogy szavunkon fogott bennünket a magyar társadalom, amelynek nem győztük elégszer tudomására hozni, hogy nem akarunk baloldali demokratikus képviselők lenni” – jobboldali szavazatokkal. S bár ellenzéki párt leszünk, „... de a demokráciát még akkor sem hagynók cserben, ha bárki szükségét látná annak, hogy a demokrácia védelmének címén jottányit is feláldozzon a demokrácia eszmei és elvi lényegéből: a szabadságból”. Ezzel a fogadalommal lépte át a párt „a parlament küszöbét”.⁸¹ A nagy pártok nem foglalkoztak különösebben a radikálisok választási eredményeivel, csak a Peyer-ügynek a szociáldemokratákra gyakorolt hatásával. Az SZDP – várakozáson aluli eredményei ellenére – joggal nem tulajdonított utólag sem túlzott jelentőséget Peyer távozásának. A Kommunista Párt vezetője, Rákosi viszont úgy látta, hogy „a . . . testvérpártot Peyerék a választási

⁷⁶ Szabad Nép 1947. szeptember 6. és Balogh Sándor, 526.

⁷⁷ Az 1947. évi XXII. tc. 20 §(2) „Az országos lajstrom alapján csak olyan párt juthat képviselői megbízáshoz, amelyre országosan legalább 80 ezer érvényes szavazat esett”, és egy választókerületben képviselőhöz jutott.

⁷⁸ Népszava 1947. szeptember 2. V. ker. 4492, VI. ker. 2898, VII. ker. 3323 de pl. XIII. 523, Kispeszt: 403, Újpest: 415, Csepel: 325.

⁷⁹ P. I. Arch. 283 f. 38/29–33. Az ún. Faragó statisztika adatai szerint kerületenként 50–80%-kal volt magasabb a nők szavazati aránya a radikális listákon.

⁸⁰ Faludy György: Ave atque vale. Búcsú a haladástól, Bp., 1947.

⁸¹ Haladás 1947. szeptember 4. Zsolt Béla: A parlament küszöbén.

hadjárata közepette hátba támadták. Bár e támadás Peyeréknek a megérdemelt vereségen kívül egyebet nem hozott, mégis bizonyos zavart okozott a Szociáldemokrata Párt soraiban, ami választási eredményeikre is kihatott”⁸² „De Peyer árulása kevesebbet értett volna, ha a politikai felvilágosító harcot idejében elkezdték volna ellene. És amikor el is kezdték, sokszor nem lehetett tudni, vajon egy politikai áruló ellen küzdenek – aki hátba támadta saját pártján kívül a munkáegységet is, vagy pedig egy hiú ember ellen küzdenek, akinek egyetlen kívül a munkáegységet is, vagy pedig egy hiú ember ellen küzdenek, akinek egyetlen bűne, hogy nem fért a bőrébe. Sokszor úgy tetszett, hogy a Peyer elleni harc nem áll másból, hogy kifogják a szelet Peyer vitorlájából”⁸³ – állapította meg a Szabad Nép elemzése.

A baloldali választási eredményei – a győzelem ellenére – elmaradtak a várakozástól. Bár a Kommunista Párt száz mandátumával az új parlament legerősebb pártja lett, még mindig nem számíthatott teljes egészében koalíciós szövetségeire, csak e pártok határozottan baloldali képviselőire. A „párhetes” ellenzéki pártok választási sikere és a koalíción belül még mindig meglévő politikai nézetkülönbségek minden baloldali mandátumnak nagy jelentőséget adtak. Így vált jelentőssé a Magyar Radikális Párt hat mandátuma.

Zsolt már a Világosság szeptember 4-i számában úgy nyilatkozott, hogy a Peyerrel való együttműködést csak egy kényszerhelyzet idézte elő. Miután a választási küzdelem alatt olyan nézeteltérések voltak, hogy már a választási harcot is lényegében különállóan vívták meg, biztos abban, hogy útjaik végleg elválnak.⁸⁴ Csécsy azt mondta a Világ munkatársának, „hogy a nyilatkozat a párt többi vezetőjének megkérdezése nélkül, nyilván a választási izgalmak hatása alatt született”.⁸⁵ Kende Zsigmond ügyvezető pártelnök mindkét nyilatkozót megdorgálta: az egyiket azért, mert idő előtt fecsegett, a másikat, mert hogy nem ismerte a pártvezetés álláspontját, és így cáfolta meg azt, aki már „tudott valamit”.⁸⁶

A párt elnöki tanácsa szeptember 6-án tárgyalta először a mandátumok elosztásának kérdését. Peyer már nem vett részt az ülésen. Itt mondták ki, hogy az „egyesülés” csak a választások idejére szólt.⁸⁷

A képviselői helyek betöltéséről még nem született döntés. Az eredeti megállapodás, a „paktum” értelmében a pártnak és a Peyer-csoportnak úgy kellett volna a mandátumokról lemondani, hogy 50–50%-ban részesedjenek. Eszerint radikális részről Zsolt, Csécsy és Szekeres, Peyeréktről Peyer, Györki és Pozsgay került volna be az országgyűlésbe. A választás eredményeként 1 mandátum Zsolté és 5 Peyeré volt, akinek 4 mandátumról le kellett mondani, de olyan kerületekben, ahol a legnagyobb töredékszavazatok alapján a második helyen radikális politikus állt. Az elnöki tanács szeptember 10-e körüli ülésén azonban „paktumszegési és reakciós vádak” alapján a kizárás terhe mellett megtiltotta, hogy a radikálisok a peyeristák javára lemondjanak mandátumukról.⁸⁸ Áldatlan és

⁸² Szabad Nép 1947. szeptember 2. Rákosi elvtárs nyilatkozata az MKP választási győzelméről.

⁸³ Szabad Nép 1947. szeptember 3. Eredmények és tanulságok.

⁸⁴ Világosság 1947. szeptember 4. Zsolt nyilatkozata.

⁸⁵ Világ 1947. szeptember 5. A Peyer-ügy.

⁸⁶ OSZKKT Csécsy napló.

⁸⁷ Világosság, 1947. szeptember 10.

⁸⁸ Haladás, 1947. szeptember 18. A Radikális Párt döntése.

kínos vita után a Radikális Párt az összes peyeristát kizárta. A szeptember 16-án összehívott országgyűlésen Peyer már mint „párton kívüli szociáldemokrata” vett részt, és válaszul a radikálisok döntésére, egyelőre egyik mandátumáról sem mondott le.⁸⁹ A paktum megszegése mellett a legfőbb érv az volt, mint Kende bizalmasan közölte Csécsyvel, hogy a kommunisták nem kívánták, hogy a Peyer-csoport a parlamentben megjelenjen.⁹⁰ A kényszerházasság megszüntetését azonban a radikálisok is szívesen vették, mert mint a közös tevékenység alatt kiderült, nemcsak elvekben, politikai célkitűzésekben voltak közöttük jelentős különbségek, de a hétköznapi politikai munka gyakorlatában sem tudtak együttműködni. Az egyezség megszüntetésére Halász Aladár dolgozta ki az érvet: a paktumot Peyerék szegték meg azzal, hogy a számukra biztosnak látszó listákról a radikálisokat önhatalmúlag kihagyták, nem támogatták a párt jelöltjeit stb. Radikális oldalról hivatalosan ekkor hangzott el először, hogy Peyer reakciós.⁹¹

A nagy nyilvános szakítás az országgyűlés október 8-i ülésén történt meg. Peyer „mandátumtolvajoknak” nevezte a radikálisokat. Zsolt napirend előtti válaszában részletesen kifejtette a radikálisok Peyer elleni vádjait, és statisztikailag is igyekezett bebizonyítani, hogy a párt Peyerék révén nem nyert számottevő szavazatot. Peyer ellenben leszögezte, hogy sohasem volt a Radikális Párt tagja, s ennek bizonyságaként felolvasta a választási megállapodás egy részletét: „A radikális párt és a csoport a jelen választás időtartamára választási kooperációra lép. A teljes politikai függetlenség mindkettő részére fenntartatik. — A választások után mindkét fél visszanyeri teljes akciószabadságát.”⁹² Az ülés a Radikális Párt történetében a legviharosabb és a legnagyobb visszhangot kiváltó, legkínosabb parlamenti szereplés volt. Zsolt másnapi cikkében beismerte, hogy a párt vezetősége nagy hibát követett el, amikor az egyezség megkötésekor nem tisztázta elég körültekintően a politikai kérdéseket. A szakítás lényegi, elvi okát is itt fogalmazta meg: „Nem csináltam titkot abból, hogy a mandátumelosztás kérdése politikai felelősség kérdésévé nőtt. Úgy éreztük, a demokrácia ellen követnénk el árulást, ha a nekünk juttatott helyekből akár egyet is átengedtünk volna azoknak, akik . . . a jobboldali ellenzék demokráciaellenes harcának »ütőképességét« számbeli jelentőségüknél lényegesen nagyobb mértékben növelhették volna.”⁹³ A radikális vezetésben a megegyezés egyoldalú felbontását nem támogatta mindenki, mint ahogy annak előtte a megkötését sem.⁹⁴ „Nem mondhatnám, hogy tiszta a lelkiismeretem — jegyezte fel Csécsy — . . . ezt a sok piszkosságot, aminek árán bekerülök — a parlamentbe — egyedül az a cél mentheti, hogy csakugyan közérdek, hogy bent legyek . . . nyugtasson meg az a tudat, hogy ennyi megaláztatás és sacrificium moralitatis árán is el kellett érned, hogy végre egyszer beleszólhass az ország dolgaiba. Hát jó. Ördögi mester, belenyugszom. Majd meglátjuk, hogy rossz úton elért cél jóra válhatik-e? Rajtam nem fog múlni.”⁹⁵

⁸⁹ Országgyűlési Napló 1947. szeptember I. kötet 27.

⁹⁰ OSZKKT 163 fond Csécsy napló.

⁹¹ Uo.

⁹² Országgyűlési Napló 1947. október 8-i ülés I. 87–90.

⁹³ Haladás, 1947. szeptember 9. *Zsolt Béla: Peyer-ügy.*

⁹⁴ OSZKKT, 163 fond, Csécsy napló

⁹⁵ Uo.

Peyer szeptember végén még megalakította a Független Szociáldemokrata Pártot, de érdemi tevékenységet már nem tudott kifejteni.⁹⁶

November 16-án a néppügyészség már Peyer Károly mentelmi jogának felfüggesztését kérte előzetes letartóztatásra is kiterjedő joghatállyal,⁹⁷ de Peyer nem várta meg a mentelmi bizottság döntését, november 20-án külföldre távozott. Így a Radikális Párt 1947 decemberében, miután Peyer mandátuma megszűnt, megkapta mind a hat képviselői helyet. A megüresedett zalai mandátumot Szekeres János, a győr-sopronit Geleji Dezső, a nagybudapestit Kende Zsigmond, a csongrádit Csécsy Imre, a borsodit Zsolt Béla kapta. Zsolt Halász Aladár javára lemondott nagybudapesti mandátumáról.⁹⁸

Végezetül nyugodtan mondhatjuk, hogy – különösen az elvi radikális politika hívei számára – nem bizonyult hasznosnak a Peyer-csoporttal való érdekházasság. Bár meggyőződésünk, hogy a parlamentbe éppen ennek következtében kerültek be többen is közülük, ettől azonban sem több, sem nagyobb nem lett, lehetőségei sem nőttek, s mandátumaiknak igazi tartalmat később sem tudtak adni. Önmagában a választási szövetség tényében nem sok kivetni valót találhatunk, mert az a koalíciós pártok által is alkalmazott módszer volt. Az alku viszont a baloldalt nem erősítette, a radikálisok legrégebbi baloldali szövetségését, a szociáldemokráciát az adott helyzetben gyengítette, a radikálisok tiszta elvi demokratikus politikai arculatán maradandó foltot ejtett, és így „eredménye” messze nem állt arányban azzal a politikai kárral, amelyet okozott.

Я. Ф. Варга

Венгерская Радикальная Партия и выборы 1947-ого года

(Резюме)

В 1945-ом году, после освобождения сторонники бывшей партии радикалов — основанной с Оскаром Яси, и сыгравшей значительную роль в буржуазно-демократическом строе 1918-ого года — снова основали партию, под названием: Венгерская Радикальная Партия. Вследствием маленького лагеря сторонников, состоящего преимущественно из членов интеллигенции и мелкой буржуазии являлось, что партия не имела большого политического значения, она находилась на периферии политической жизни. По поводу парламентских выборов 1947-ого года, радикалы сделали попытку достать парламентских мандатов, использовать их «умственных» капитал и в текущей политической жизни. Их шансы в значительной мере увеличивались тем обстоятельством, что некоторые политики-социалдемократы под руководством К. Пейера, которые не получили место на списке кандидатов Социалдемократической Партии, выступили на списке Радикальной Партии.

Статья подробно анализирует возникновение избирательного союза радикалов и социалистов, возглавленного Б. Жолтом и К. Пейером, его политический фон и предвыборную кампанию. Благодаря преимущественно группе Пейера, радикалы достали парламентского представительства. Однако союз радикалов и социалдемократов оказался недолговечным, он ограничивался только на период предвыборной кампании. После выборов — отчасти из за противоречий между союзниками, отчасти под нажимом левых партий Радикальная Партия односторонно отказалась от него.

⁹⁶ P. I. Arch. 274– 7/232 jelentés a Független Szociáldemokrata Pártról és FpRp IV. kötet 400.

⁹⁷ Világ, 1947. nov. 16.

⁹⁸ Országgyűlési Napló. 1947. II. köt. 249. 1947. dec. 12-i ülés

*J. F. Varga***Hungarian Radical Party and Elections 1947**

(Resume)

The followers of the National Radical Party led by Oszkár Jászi, which played an important role in the bourgeois democratic system of 1918, established a new party, the Hungarian Radical Party. The small, intellectual-petty bourgeois camp did not provide it a significant political weight, it acted at the periphery of political life. They attempted to obtain parliamentary representation on the 1947 election and to make good of their "intellectual" capital in the everyday political life. Their election chances were greatly enlarged by the fact that some social democratic politician led by Károly Peyer, not taken on the list of the Social Democratic Party participated in the campaign of the Hungarian Radical Party.

The study details the establishment and the background of the election coalition, the electoral fight of the Radicals and the Socialists led by Béla Zsolt and Károly Peyer respectively. The Radicals, due to Peyer's gained parliamentary representation. The coalition had but a short life and the Radical Party denounced it unilaterally due on the one hand to the contradictions between the partners and on the other to the pressure of the parties of the left.